

Lapsiasiavaltuutetun lausunto ulkoministeriölle valtioneuvoston ihmisoikeusselonteosta

Viite: Lausuntopyyntö PF0Y3QGC-9

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita, ellei lapseen soveltuvien lakien mukaan lapsi ole saavuttanut täysi-ikäisyyttä aikaisemmin.

Taustaa

Ulkoministeriössä valmistellaan valtioneuvoston ihmisoikeusselontekoa. Sen tarkoituksena on luoda valtioneuvoston toimintaa varten strategisen toiminnan linjaus, jossa tarkastellaan perus- ja ihmisoikeuksien toimintaympäristössä tapahtuneita muutoksia sekä määritellään tapoja, joilla hallitus vaikuttaa 2020-luvun ihmisoikeuskehitykseen. Selonteko kattaa kansainvälisen sekä EU- ja kansallisen tason. Aiemmat ihmisoikeusselonteot on annettu vuosina 2004, 2009 ja 2014. Ihmisoikeusselvitykset on annettu eduskunnalle vuosina 1998 ja 2000.

Ulkoministeriö on pyytänyt lausumaan ihmisoikeusselonteon laatimista varten kysymyksillä, jotka ovat olleet esille lausuntopalvelu.fi:ssä. Lapsiasiavaltuutettu on vastannut siellä kysymyksiin 25.6.2020.

Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteon pääsisältö

KYSYMYS 1: Millaisia sisällöllisiä asioita selonteossa tulisi näkemyksenne mukaan painottaa?

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan sopimusvaltion on ryhdyttävä kaikkiin tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi. **Yleissopimus korostaa myös kansainvälistä yhteistyötä lapsen oikeuksien edistämiseksi.** (4 art.)

YK:n lapsen oikeuksien komitea korostaa yleiskommentissaan nro 5 (2003) ”Lapsen oikeuksien yleissopimuksen yleiset täytäntöönpanotoimenpiteet”, että taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet kietoutuvat erottamattomasti kansalais- ja poliittisiin oikeuksiin. **Lapsen oikeuksien yleissopimus muodostaa yhdessä muiden ihmisoikeussopimusten kanssa kokonaisuuden, joihin lapsen oikeudet perustuvat.**

Lapsiasiavaltuutettu pitää välttämättömänä, että ihmisoikeusselonteko kytkeytyy valmisteilla olevaan **kansalliseen lapsistrategiaan**. Erityisesti lapsistrategiaa varten tehty oikeudellisen perustan kuvaus on tärkeä huomioida valmistelussa¹.

KYSYMYS 2: Muodostavatko selonteon neljä ilmiötä yhdessä toimivan kokonaisuuden? Tulisiko mielestänne jokin ilmiö korvata jollain toisella? Ehdotukset vaihtoehtoisista ilmiöistä pyydetään perustelevaan.

Ilmiökokonaisuudet ovat laajoja, minkä vuoksi ne eivät voine olla kovin konkreettisia. Selonteon tavoitteita lapsen oikeuksien osalta tukisi konkreettisesti, että **nimetään vastuutahot**.

Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että lapsen oikeuksia tulee tarkastella läpileikkaavasti kaikissa neljässä ilmiössä. Lapsen oikeuksien osalta on kuitenkin vielä erikseen kysymyksiä, joita tulee ottaa erilliseen tarkasteluun ilmiökokonaisuuksien sisällä. **Haavoittuvassa asemassa olevat lapset vaativat erityisiä toimia**. Tällaisia lapsia ovat esimerkiksi vammaiset lapset, yksin maahan tulleet turvapaikanhakijalapset, kieli- ja kulttuurivähemmistöihin kuuluvat lapset sekä kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset. Lisäksi perusopetuksessa lapsen oikeudessa turvalliseen oppimisympäristöön on puutteita.

Myös eduskunnan oikeusasiamies on toimintakertomuksessaan vuodelta 2019 nostanut kymmenen keskeisen perus- ja ihmisoikeusongelman joukkoon lastensuojelun asiakkaana olevat lapset, laitoksissa olevien itsemääräämisoikeutta loukkaavat rajoittamiskäytännöt, vammaisten henkilöiden oikeudet yleisesti, ulkomaalaisten oikeusavun puutteet ja ns. paperittomien turvattomuuden, perusopetuksen opetusympäristöjen ongelmat sekä oikeusprosessien pitkän keston.

Ilmiökokonaisuudet

Sääntöpohjainen kansainvälinen yhteistyö ja oikeusvaltiokehitys

KYSYMYS 3: Minkälaisia perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä/teemoja tulisi käsitellä tämän ilmiökokonaisuuden alla?

Lapsiasiavaltuutettu on tehnyt 23.4.2019 Suomen Unicef ry:n ja Lastensuojelun Keskusliitto ry:n kanssa ulkoministeriölle aloitteen kansainvälisten ihmisoikeussopimusten kansallisen raportointimenettelyn kehittämiseksi². Suomen viimeisin määräaikaisraportti annettiin YK:n lapsen oikeuksien komitealle myöhässä, eikä raportointi ole perustunut systemaattiseen ja prosessinomaiseen tiedonkeruuseen. Aloitteessa ehdotettiin

¹ <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162242>

² http://www.lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2019/04/LAPS_aloite_raportointimenettelyn_kehittaminen_23042019.pdf

parannuksia yleisesti raportointimenettelyyn YK:lle ja valvontaelinten päätelmien täytäntöönpanoon. **On ryhdyttävä valvontaelinten suositusten järjestelmälliseen täytäntöönpanon ja seurantaan.** Päätelmät ja yleiskommentit tulisi käänntää kotimaisille kielille ja varmistaa, että tieto niistä on mahdollisimman laajasti saatavilla ja soveltuvin osin myös lapsille ymmärrettävällä tavalla.

Alaikäisiä pidetään edelleen ryhmänä, joiden osallisuutta ei aina nähdä tarpeellisena esimerkiksi tehtäessä heitä koskevia päätöksiä. Tämä koskee yksittäistä lasta, lapsia ryhmänä ja lapsia yhteiskunnassa. Sekä Suomessa että kansainvälisessä kontekstissa on edelleen vahvistettava ymmärrystä siitä, että lapsi on oikeuksiensa subjekti. Lapsella on oikeus ilmaista mielipiteensä, ja päätöksenteossa ne on mahdollisuuksien mukaan otettava huomioon. Esimerkiksi ilmastonmuutoksen torjunnan yhteydessä on lapsia ja nuoria pyritty vaintamaan vedoten siihen, ettei lapsilla ole vielä kykyä omiin mielipiteisiin, vaan aikuiset käyttävät heitä hyväkseen edistääkseen omia asioitaan. Lapsen osallisuus oikeuden lisäksi on vahvistettava tietoa lapsen oikeudesta ajatuksenvapauteen ja lapsen oikeudesta hankkia tietoa (YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 14 ja 17 art.).

Lapsiasiavaltuutettu kiinnittää huomiota myös lasten pääsyyn oikeuksiinsa, jota ei voida pitää maassamme riittävänä. Laillisuusvalvojien ja joidenkin erityisvaltuutettujen roolit ovat osittain päällekkäiset ja järjestelmä vaikuttaa kansalaisten kannalta jopa sekavalta. Lasten tekemät kantelut laillisuusvalvojille ovat edelleen harvinaisia, vaikka heidän tekemänsä kantelut eduskunnan oikeusasiamiehelle ovat lisääntyneet³. Ihmis- ja perusoikeuksien **valvontaan käytettävissä olevat henkilöresurssit ovat maassamme täysin riittämättömät.**

Lapsilla tulee olla parempi tieto oikeuksistaan, jotta he voivat tunnistaa oikeuksiensa loukkaukset. Heidän tulee tuntea tahot, joihin he voivat ottaa yhteyttä oikeuksien loukkauksista. Ainoastaan eduskunnan oikeusasiamies tiedottaa verkkosivuillaan lapsiystävällisesti. Muidenkin laillisuusvalvojien ja tuomioistuinten, sekä sosiaali- ja potilasasiamiesten tulisi tiedottaa toiminnastaan myös lapsille ja tarjota aktiivisesti lapsiystävällisiä kanavia yhteydenotoille.

Ongelmana ovat myös pitkät käsittelyajat yleisissä ja hallintotuomioistuimissa, erityisesti lapsiin kohdistuneiden rikosten selvittämisen ja oikeuskäsittelyn sekä lastensuojeluasioiden osalta. Tuomioistuinprosessit eivät edelleenkään ole riittävän lapsiystävällisiä edes lastensuojeluasioissa.

---

³ Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2019.

KYSYMYS 4: Minkälaisia konkreettisia kehittämistoimia tämän ilmiökokonaisuuden tulisi mielestänne sisältää? Ehdotukset konkreettisista toimista pyydetään esittämään perusteluineen.

Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että YK:n lapsen oikeuksien komitealle annettavien määräaikaisraporttien ja komitean antamien päätelmien täytäntöönpanon tulee muodostaa jatkuva ja johdonmukainen prosessi, joka pohjautuu seurantaindikaattoreihin ja tutkimustietoon. Valtionhallinnon sisällä eri sektoreiden tulee toimia poikkihallinnollisesti yhdessä sopimuksen ja päätelmien täytäntöönpanossa.

Lasten oikeuksiin pääsyn ja oikeusturvan kannalta lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että Suomessa **varmistetaan Euroopan neuvoston ministerikomitean lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä antaman suosituksen täytäntöönpano**⁴. Tuomioistuimissa ja laillisuusvalvontaelimissä tulee olla riittävät henkilöresurssit, jotta lapsen oikeuksia koskevat asiat eivät kestä kohtuuttoman pitkään. On myös syytä tarkastella, kuinka voidaan välttää päällekkäistä toimintaa laillisuusvalvojien, muiden ihmisoikeustoimijoiden ja erityisvaltuutettujen muodostamassa kokonaisuudessa. On myös arvioitava, kuinka eri toimijoiden roolit saataisiin selkeiksi myös kansalaisten näkökulmasta.

Yhtenä toimenpiteenä tässä ilmiössä lapsiasiavaltuutettu korostaa haavoittuvassa asemassa olevien lapsiryhmien tunnistamista. Lapsen osallistumisoikeuksien osalta tulee varmistaa, että **lapsen osallistumisoikeuksista Suomessa laaditun arviointiraportin**⁵ ehdotukset pannaan täytäntöön.

Kestävä kehitys ja ihmisoikeudet

KYSYMYS 5: Minkälaisia perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä/teemoja tulisi käsitellä tämän ilmiökokonaisuuden alla?

YK:n lapsen oikeuksien komitea muistuttaa yleiskommentissaan 16 (2003)⁶ lapsen oikeuksista taloussektorilla, että globalisoitua talous ja julkisten palvelujen yksityistämistendenssi vaikuttavat myös lapsen mahdollisuuteen nauttia ihmisoikeuksistaan. Sopimusvaltioiden tulee kansallisesti ja kansainvälisessä yhteistyössä varmistaa, että liiketoiminnassa noudatetaan velvoitteita ja eettisesti kestäviä periaatteita. Yritykset voivat esimerkiksi sitoutua lapsityövoiman käytön kieltoon ja haitallisten

---

⁴ <https://www.coe.int/en/web/children/child-friendly-justice>

⁵ "Kuullaan, mutta ei kuunnella". Lasten osallistumisoikeudet Suomessa. Arviointiraportti. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2020:10; https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/854e12b1-d7d6-4f11-a6ac-f2034443c975/f4c7c10f-c44f-4bef-afd2-48f373edf123/KIRJE_20200228133308.PDF.

⁶ General comment No. 16 (2013) on State obligations regarding the impact of the business sector on children's rights; <https://undocs.org/CRC/C/GC/16>

ympäristövaikutusten minimointiin, jotta lapset voivat nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta.⁷ Valtiot voivat ohjata kestäväan sijoitustoimintaan ja harjoittaa sitä itse⁸.

Lapsen oikeuksien sopimuksen valinnainen pöytäkirja lasten myynnistä, lapsiprostituutiosta ja lapsipornografiasta (SopS 40 ja 41/2012) asettaa valtioille velvollisuuden toimia kansallisesti ja kansainvälisesti mm. lapsiin kohdistuvaa ihmiskauppaa ja lasten seksuaalista kaltoinkohtelua vastaan.

Ilmastonmuutos ja muut ihmisen aiheuttamat ympäristönmuutokset uhkaavat useita lapsen oikeuksia, kuten oikeutta elämään (6 art.), oikeutta elää mahdollisimman terveenä (24 art.) ja oikeutta riittävään elintasoon (27 art.). Ilmastonmuutoksen torjunnassa on huomioitava lapsen oikeus osallistua ja ilmaista mielipiteensä (12 art.) ja oikeus saada ja levittää tietoa (13 ja 17 art.).

KYSYMYS 6: Minkälaisia konkreettisia kehittämistoimia tämän ilmiökokonaisuuden tulisi mielestänne sisältää? Ehdotukset konkreettisista toimista pyydetään esittämään perusteluineen.

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia edistetään kokonaisuutena ja läpileikkaavasti. Huomioidaan lapsen oikeudet kansallisessa ja kansainvälisessä talouspolitiikassa YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentin 16 (2013) mukaisesti. Ilmastonmuutoksen torjuntatoimissa kuullaan myös lapsia.

Digitalisaatio, tieto ja ihmisoikeudet

KYSYMYS 7: Minkälaisia perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä/teemoja tulisi käsitellä tämän ilmiökokonaisuuden alla?

Digitalisaation kehittämisessä tulee arvioida toimien lapsivaikutukset ja huomioida lasten kokemukset ja näkemykset. Digitalisaatio liittyy läheisesti ilmiöön 4, koska riskinä on, ettei digitalisaatio ole riittävässä määrin alaikäisten ulottuvilla. Erityisesti vammaiset ja kielivähemmistöihin kuuluvat lapset ovat vaarassa jäädä kehityksen ulkopuolelle. Myös perhetausta vaikuttaa lasten mahdollisuuksiin saada tukea tai teknisiä edellytyksiä digitaalisten keinojen käyttöön.

Lasten ajatellaan usein olevan digivalmiuksiltaan paremmassa asemassa kuin aikuisten, ja erityisesti ikääntyneiden. Alle 18-vuotiaat ovat kuitenkin heterogeeninen ryhmä, ja edellytykset digitaalisten palveluiden käyttöön vaihtelevat. On varmistettava, että lapsilla on riittävästi tietoa digitaalisten palvelujen hyödyntämisen seurauksista ja riskeistä.

---

⁷ Em., kohta 4 (a).

⁸ Em., kohta 9.

KYSYMYS 8: Minkälaisia konkreettisia kehittämistoimia tämän ilmiökokonaisuuden tulisi mielestänne sisältää? Ehdotukset konkreettisista toimista pyydetään esittämään perusteluineen.

Alaikäisten tieto digitaalisten palvelujen käytöstä ja niihin liittyvistä riskeistä on lähtökohtaisesti heikompi kuin täysi-ikäisten. Esimerkiksi lapsen yksityisyyden suojan toteutumiseksi tarvitaan myös turvallisuutta lisääviä toimia ja mediakasvatusta.

Lapsiasiavaltuutettu ehdottaa jatkotyöskentelyssä huomioon otettavaksi YK:n lapsen oikeuksien komitean suositusten, joka pohjautuu komitean vuonna 2014 järjestämään yleiseen keskustelupäivään ("Day of General Discussion") aiheesta "Digital media and children's rights". Lisäksi Euroopan Neuvoston ministerikomitean suositus "Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment" on syytä huomioida.

Yhdenvertaisuuden edistäminen

KYSYMYS 9: Minkälaisia perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä/teemoja tulisi käsitellä tämän ilmiökokonaisuuden alla?

Omina teemoinaan tulee näkyä lasten yhdenvertainen asema perustuslain 6 § 3 momentin mukaisesti. Samoin tulee huomioida lasten **keskinäinen yhdenvertainen kohtelu** YK:n lapsen oikeuksien 2 artiklan mukaisesti. Lapsella tulee olla yhtäläinen pääsy oikeuksiinsa ilman hänen tai hänen vanhempiensa "rotuun, ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen, etniseen tai sosiaaliseen alkuperään, varallisuuteen, vammaisuuteen, syntyperään tai muuhun seikkaan perustuvaa erottelua." Yhdenvertaisuuteen liittyvät kysymykset koskettavat lapsia monilla elämänalueilla ja syrjivät toisintuvat herkästi lasten kasvatuksessa ja koulutuksessa.

Useat tutkimukset⁹ osoittavat, ettei lasten ja nuorten kokema syrjintä mm. vammaisuuden, etnisen tai kulttuurisen taustan ja sukupuoliseen vähemmistöön kuulumisen takia ole useista toimenpiteistä huolimatta vähentynyt. Vaikka *kiusaaminen kokonaisuutena* on hieman vähentynyt vuosien mittaan, vastaavaa vähentymistä ei ole tapahtunut nettikiusaamisessa.

Lapsiasiavaltuutettu painottaa myös lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan ja seksuaalisen häirinnän ehkäisyä. Sukupuolittunut väkivalta koskettaa lapsia ja nuoria, ja väkivallan esiintyvyys on huolestuttavan korkeaa erityisesti nuorilla naisilla ja transtaustaisilla nuorilla. Lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan ja seksuaalisen

---

⁹ Mm. Kouluterveyskysely, Nuorisobarometri, EU Kids Online -tutkimus

häirinnän ehkäisyä on arvioitu laajasti syksyllä 2019 ilmestyneessä Väkipallaton lapsuus -toimenpideohjelmassa.

KYSYMYKSI 10: Minkälaisia konkreettisia kehittämistoimia tämän ilmiökokonaisuuden tulisi mielestänne sisältää? Ehdotukset konkreettisista toimista pyydetään esittämään perusteluineen.

Lapsen yhdenvertaista asemaa suhteessa aikuisväestöön voidaan vahvistaa lisäämällä heidän osallisuuttaan. Olemassa olevia edustuksellisen demokratian keinoja tulee vahvistaa, mutta pelkästään se ei takaa kaikkien lasten oikeutta osallistua. Lasten kanssa työskentelevien tietoisuutta lapsen oikeuksista tulee vahvistaa.

Tiedon kerääminen lasten syrjintäkokemuksista on tärkeää, jotta syrjintä tai potentiaalinen syrjintä voidaan tunnistaa. **Koululla ja varhaiskasvatuksella on suuri merkitys lasten arjessa tapahtuvan syrjinnän estämiseksi**¹⁰. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan koulutuksessa tulee pyrkiä ihmisoikeuksien ja perusvapauksien sekä Yhdistyneiden kansakuntien peruskirjan periaatteiden kunnioittamisen kehittämiseen (28 ja 29 art.). Myös muissa lasten arkiympäristöissä, esimerkiksi harrastustoiminnassa, tulee kyetä havaitsemaan syrjintää ja puuttua siihen.

Ihmisoikeuksia tulisi käsitellä riittävän kattavasti **kaikkia opiskelijoita koskevissa oppiaineissa**, ei vain valinnaisissa. Ihmisoikeuskasvatukseen tulee sisältyä sekä perusopetukseen että toisen asteen opetukseen.

Muuta mahdollista huomioitavaa

KYSYMYKSI 11: Millaisia vaikutuksia mielestänne koronaviruspandemialla ja siihen liittyvillä toimenpiteillä on perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen?

Valtioneuvosto on 24.6.2020 osana kansallisen lapsistrategian työtä julkaissut selvityksen Lasten ja nuorten hyvinvointi koronakriisin jälkihoidossa¹¹. Selvityksessä tuotiin esiin keskeiset lapsen oikeuksiin liittyvät kysymykset hyvin laajasti. Tietoa oli kerätty niin järjestöiltä, asiantuntijoilta, ammattilaisilta kuin joidenkin kyselyjen avulla lapsilta ja nuorilta itseltään. Selvitys osoitti, että koronakriisillä on ollut huomattavat vaikutukset lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointiin ja oikeuksien toteutumiseen. Kuitenkin lasten oikeudet ja erityinen asema ovat jääneet sivurooliin kriisin hoidossa.

---

¹⁰ YK:n lapsen oikeuksien komitean suositukset Suomelle 2011; CRC/C/FIN/CO/4; suositukset 7 ja 25.

¹¹ Lasten ja nuorten hyvinvointi koronakriisin jälkihoidossa. Lapsistrategian korontyöryhmän raportti lapsen oikeuksien toteutumisesta. Valtioneuvoston julkaisu 2020:21. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162318/VN_2020_21.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Koronakriisi uhkaa lisätä eriarvoisuutta lasten keskuudessa ja monien lapsiryhmien tilanne vaatii erityistä huomiota. Kriisin vaikutukset globaalisti lapsiin on huomioitava. Myös valtioneuvoston asettaman Tiedepaneelin kirjoittamassa raportissa käsitellään laajasti kriisin vaikutuksia lapsiin ja nuoriin etenkin aiempien taloudellisten lama-aikojen seurauksia koskevien tutkimusten valossa¹².

KYSYMYS 12: Muut huomionne selonteon valmisteluun liittyen

Lapsiasiavaltuutettu on vastannut kysymyksiin yleisellä tasolla. Yksityiskohtaisemmin ja syvällisemmin lapsen oikeuksia koskevia kysymyksiä on käsitelty lapsiasiavaltuutetun vuosikirjassa 2020¹³ sekä eduskunnalle vuonna 2018 luovutetussa kertomuksessa¹⁴.

Jyväskylässä 25.6.2020

Elina Pekkarinen
Lapsiasiavaltuutettu

Jaana Tervo
Lakimies

---

¹² COVID-19-kriisin haitallisten vaikutusten ehkäiseminen kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti. Tiedepaneelin vastaukset valmisteluryhmän kysymyksiin.
https://valtioneuvosto.fi/documents/10616/21411573/VNK_Tiedepaneelin_raportti_200601.pdf/3c837ba-02a1-693b-ccf5fbdada481c01/VNK_Tiedepaneelin_raportti_200601.pdf?t=1591007146000

¹³ Lapsen etua etsimässä. Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2020. http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2020/05/LAPS_vuosikirja-2020_FI.pdf

¹⁴ Lapsiasiavaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018.
https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kertomus/Documents/K_5+2018.pdf